

משלי אהבה עליונה בתנ"ך ובקבלה

א. משל לאהבה עליונה בתורה

כהקדמה ללימוד שיר השירים, שהוא כידוע משל לאהבה עליונה בין הקב"ה לבין כנסת ישראל, יש לציין, שהשימוש באהבת איש ואשה כמשל לאהבה עליונה אינו מיוחד לשיר השירים, והוא נפוץ בכל מרחבי מקורותינו, מראש ועד סוף [אם יש סוף למקורות]. אם בתורה עצמה אין פסוקים מפורשים המשווים את האהבה ההדדית בין ה' לעמו לאהבת איש ואשה, רמז אחד ניתן למצוא בכרובים שהיו על ארון העדות במשכן: "ועשית שנים כרובים זהב... ועשה כרוב אחד מקצה מזה, וכרוב אחד מקצה מזה... והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה... ופניהם איש אל אחיו אל הכפורת יהיו פני הכרובים" (שמות כה, יח-כ).

חז"ל דרשו, שהכרובים היו בדמות זכר ונקבה, והעובדה שפניהם היו איש אל אחיו ושהיו מעורים זה בזה, מעידה על אהבת ה' ועמו: "בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה" (יומא נד, ע"א) וכן דרשה הגמרא על הפסוק: "כרובים כמער איש ולויות" (מלכים א' ז, לו) - "אמר רבה בר רב שילא כאיש המעורה בלויה שלו" (יומא שם, ע"ב), ופירש רש"י: "הנדבק וחיבוק באשתו בין זרועותיו".

דרשת חז"ל שלכרובים היו פני איש ואשה, מעוגנת בפסוק עצמו. כך למד רבינו בחיי מהמילה "שְׁנַיִם כְּרוּבִים" [במקום "שני כרובים"]: "ומה שהזכיר בציווי ועשית שְׁנַיִם כְּרוּבִים ולא אמר 'שני', בעבור כי 'שני' לשון השווייה, כמו 'שני לוחות העדות' 'שני כבשים' 'שני השעירים' ² ולכן הוצרך לומר 'שנים', כי חלוקים הם בעניינם, זה זכר וזה נקבה. וחזר ואמר 'מבין שני הכרובים' (כב, כב) וכן ייעש 'שני כרובים' (לז, ז) לרמוז על השוויתם בזה ובאחדות ³ (רבינו בחיי שמות כב,

¹ "והלוחות, ארכן ששה ורחבן ששה" (בבא בתרא יד, ע"א); "הלוחות כל אחד ואחד ארכן ששה טפחים ורחבן ששה" (ירושלמי שקלים ו, א).

² "שני שעירי יום הכפורים מצוותן שיהיו שניהן שווין במראה ובקומה ובדמים" (משנה יומא ו, א). והגמרא לומדת: "מה תלמוד לומר שני? שיהיו שניהן שוים... 'שני' 'שני' 'שני' למה ליה? חד למראה, וחד לקומה, וחד לדמים" (יומא סב, ע"ב). ובהמשך הסוגיא לומדים כך גם לגבי שני הציפורים של המצורע.

³ רבינו בחיי שם לב שהתורה אמנם כתבה "שְׁנַיִם כְּרוּבִים" שמלמד על אי שוויון - זכר ונקבה.

יח). ההגיון בפירוש המילה 'שני' כשווים הוא שבעצם מילה זו מיותרת, שהרי "מיעוט רבים שְׁנַיִם", והתורה היתה יכולה לומר 'שעירים' והייתי יודע שהכוונה לשְׁנַיִם. על כרחך שמילה זו רומזת לשוויון.

המילה שְׁנַיִם רומזת לצמד שחלקיו משלימים זה את זה. כמו כל הסיימות של זוגות שאינם מסיימים ב"אִים" אלא ב"אִים", כגון: רגל ברבים - רַגְלִים, אבל בכפולה של שְׁנַיִם - רגְלִים, וכן אופן [אופְנִים ואופְנִים] פעם [פעמִים ופעמִים בזוג] מספר [מספְרִים ומספְרִים], ועוד. הזוג הזה אינו שווה; הוא ימין ושמאל, כשאחד משלים את חברו, לכן כשהתורה כותבת "שְׁנַיִם כרובים" חז"ל חיפשו זוג שמשלים אחד את השני, והבינו שמדובר על זכר ונקבה המסמלים את אהבת ה' לעמו. וכן כתב המלבי"ם: "מבואר אצלי שיש הבדל בין 'שנים' ובין 'שני', ש'שני' מורה על השוויון ו'שנים' מורה שאינם שווים, ומזה הוכיחו חז"ל שהיו בדמות זכר ונקבה והם בלתי שווים" (שמות כה, יח).⁴

אם הדימוי של אהבת איש ואשה לאהבה עליונה על דרך החיוב בא בתורה ברמז כדלעיל, הנה המשל של יחסי איש ואשה לשלילה - כדוגמה לעזיבת בני ישראל את הקב"ה - מופיע בתורה כמה פעמים במפורש. השורש זנ"ה, שבמקורו מדבר על אשה הסוטה מבעלה, מושאל בתורה לסטיית בני ישראל מדרך ה': "לזנות אחרי המולך" (ויקרא כ, ה); "אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם" (שם שם, כו); "וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (דברים לא, טז); "וזנו אחרי אלהיהם" (שמות לד, טו); "וזנו בנותיו אחרי אלוהיהן" (שם שם טז). והאזכור המוכר ביותר הנאמר לפחות פעמיים ביום ע"י כל מחזיקי הדת בקריאת שמע: "ולא תתורו אחרי לבבכם [זו מינות (ברכות יב, ע"ב)] ואחרי עיניכם, אשר אתם זונים אחריהם" (במדבר טו, לט), ועוד ועוד. בכל אלו, חוסר הנאמנות בין בני הזוג משמש דימוי לחוסר נאמנות של עם ישראל לא-להים.

ב. משל לאהבה עליונה בנביאים

בניגוד לתורה, הממעטת בשימוש במשל הזה, הנביאים מרבים להשתמש בו.

אבל הרי כתוב גם "שני כרובים" (שמות לו, ז), ומבאר רבינו בחיי שפסוק זה בא להראות שיש גם צד שווה בין הכרובים, כגון ששניהם עשויים מזהב, וגובהם שווה ועוד.
⁴ וכן כתב הנצי"ב כאן. ועיין גם קול אליהו לגר"א בראשית אות ב, לגבי "שני המאורות הגדולים" (בראשית א, טז), שנבראו שווים, ורק אחרי כן אמר הקב"ה ללבנה "לכי ומעטי את עצמך" (חולין ס, ע"ב). הרחבתי בענין זה בעיוני פרשה שמות, עמ' 171 ואילך.

במיוחד בספרי הנביאים ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל יש השוואה של אהבה עליונה ליחס איש ואשה - בין לטוב כשיש אהבה גדולה, ובין למוטב כשעם ישראל פונה עורף לה'. מתוך מאות [!] פסוקים בעניין זה, נצטט רק מדגם של פסוקים ידועים.

ישעיהו: "רני עקרה לא ילדה פצחי רינה וצהלי לא חלה... כי בועליך עושיך ה' צב-אות שמו וגואלך קדוש ישראל... כי כאשר עזובה ועצובת רוח קראך ה' ואשת נעורים כי תמאס אמר א-להיך" (נד, א-ז). "שוש איש ביה" תגל נפשי בא-להי... כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה" (סא, א). "כי יבעל בחור בתולה יבעלך בניך, ומשוש חתן על כלה ישיש עליך א-להיך" (סב, ה).

ירמיהו: "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ב, ב). "כי רע ומר עזבך את ה' א-להיך... כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה" (שם, יט-כ). "לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד?... ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'" (ג, א). "אכן בגדה אשה מְרַעָה [מחברה-בעלה] כן בגדתם בי בית ישראל" (ג, כ).

יחזקאל: בפרק הידוע המוזכר בהגדה של פסח, בו מושווה העם לנערה שנמצאה מושלכת ערומה ואיש נדיב הציל אותה: "ואעבור עליך ואראך והנה עיתך עת דודים, ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אותך נאם ה' א-להים ותהיי לי" (טז, ח). ובהמשך הפרק מתוארת בגידתה האיומה של הכלה בבעלה, בלשון קשה ונוקבת. וכן בפרק כג במילים בוטות וקשות.

הושע: אצל הושע מגיעים המשל והנמשל לשיא. כאן מדובר לא רק על נבואה "רוחנית", אלא על מעשה גשמי.⁵ ה' מצוה אותו "קח לך אשת זנונים וילדי זנונים כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה'" (א, ב). את שמות הבנים שילדה לו קורא הושע ע"פ צו ה' לפי הנמשל: "ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה 'לא רוחמה', כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל... ותהר ותלד בן, ויאמר קרא שמו 'לא עמי', כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם" (א, ו-ט). על זה דרשו חז"ל: "אמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו. והיה לו [להושע] לומר: בניך הם, בני בחוניך, גלגל רחמיך עליהם.⁶ לא דיו שלא אמר כך, אלא אמר: רבונו של עולם כל העולם שלך הוא,

⁵ אמנם שיטת הרמב"ם, שכל הסיפור בפרק הפתיחה של הושע היה במראה נבואה: "והענין ההוא מלידת הבנים וקריאתם פלוני ופלוני - הכל במראה הנבואה" (מורה נבוכים ב, מו). על שיטת הרמב"ם לפרש דברים ככל שניתן במסגרת הטבע, ללא הזדקקות לניסים או ציוויים "מוזרים" של ה', עמדתי בספרי יונה נבואה ותוכחה, עמ' 36 ועיוני פרשה בראשית, עמ' 70.

⁶ כמו משה, כאשר אמר לו הקב"ה בחטא העגל "ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול"

העבירים באומה אחרת. אמר הקדוש ברוך הוא: מה אעשה לזקן זה? אומר לו: 'לך וקח אשה זונה והוליד לך בני זנונים', ואחר כך אומר לו 'שלחה מעל פניך'. אם הוא יכול לשלוח - אף אני אשלח את ישראל" (פסחים פז, ע"א).⁷

גם בפרק ב' ממשיך הושע בתיאור יחסי איש ואשה כמשל לקשר שבין ה' לעמו. בתחילה בנבואת זעם: "ריבו באמכם ריבו, כי היא לא אשתי ואני לא אישה... כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלך אחרי מאהבי..." (ב, ב-ז). אולם לאחר שה' מעניש את עם ישראל, הם חוזרים בתשובה: "ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם ובקשתם ולא תמצא ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון, כי טוב לי אז מעתה" (ב, ט). אף את הגאולה העתידית, ושיבת ישראל לקב"ה בתשובה שלמה, מתאר הושע במשל איש ואשה: "והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי... וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'" (ב, יח-כב).

המשל של הושע יורד לפרטים של הקשר בין איש לאשתו, דהיינו לשני השלבים בקשר. השלב הראשון הוא האירוסין - כשהאשה עדיין בבית אביה, ועל אף שהבעל כבר קדשה ו"קנה אותה לאשתו", הם חיים בנפרד. לאחר מכן בא שלב הנישואין, כשהאשה עוברת לגור בבית בעלה, והם חיים חיי אישות. על הפסוק "והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי", דרשה הגמרא: "אמר רבי יוחנן ככלה בבית חמיה [דהיינו כשהיא כבר תחת בעלה], ולא ככלה בית אביה" (כתובות עא, ע"ב). וכעין זה פירש רש"י בהושע: "תעבדוני מאהבה ולא מיראה. איש לשון אישות וחיבת נעורים. בעל לשון אדנות ומורא". וכן המלבי"ם: "שם 'בעל' מורה על הממשלה והקנין שמושל על הדבר מפני שהוא שלו וקניינו. ושם 'איש' מורה על האהבה והקרבה והאישות". מכאן, שהמשל של איש ואשה אינו רק ליחסים הרשמיים של מצב האירוסין, אלא גם ליחסים האישיים-אינטימיים של מצב הנישואין.

מיכה: "וכל פסיליה יוכתו וכל אתנניה ישרפו באש. וכל עצביה אשים שממה, כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו" (א, ז).

מלאכי: "בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם, כי חלל יהודה

(שמות לב, י). אמר לו משה "למה ה' יחרה אפך בעמך" (שם, שם יא) "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת" (שם, שם לב).
⁷ הושע לא היה מסוגל לגרש את אשתו למרות שהיתה אשת זנונים, וספק אם בניו אכן היו שלו. וכך הבין את המסר, שהקב"ה אינו מחליף את אומתו באומה אחרת.

קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר" (ב, יא). "ואמרתם על מה [בא העונש הנורא]? על כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך ואשת בריתך" (שם, יד). "ובאשת נעוריך אל תבגוד" (שם, טו). "ונשמרתם ברוחכם ולא תבגודו" (שם, טז).

אף אם נסביר את הכתוב כפשוטו, שהיו מבני ישראל שנשאו נשים נכריות, יש סמך לבאר את הפסוקים בדרך משל, על פי דרשת חז"ל: "בגדה יהודה - זו עבודת כוכבים, וכן הוא אומר [כן] בגדתם בי בית ישראל נאם ה'... אמר רבי חייא בר אבויה: כל הבא על הנכרית כאילו מתחתן בעבודה זרה, דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר? אלא: זה הבא על הנכרית" (סנהדרין פב, ע"א).

ג. אהבה עליונה במשלי שלמה

משל אהבה עליונה מופיע לא רק בשיר השירים, אלא גם בספר אחר של שלמה - בספר משלי. פעמים רבות מדבר שלמה בספר משלי על הסכנות באשה המפתה את האדם התמים ומושכת וקושרת אותו בעבותות החטא. בחלק מהפסוקים ייתכן ששלמה מדבר אכן על חטא גילוי עריות. אבל ישנם פסוקים בהם מציין שלמה בפירוש שכוונתו למשל, והנמשל הוא חטא עבודה זרה, דהיינו: עזיבת אורחות ישרים של ההולכים בדרך ה'. מעתה אפשר לדרוש גם את הפסוקים בהם לא מופיע הנמשל, כמשל ששלמה סבר שאין צורך לפרט את הנמשל שלו, כי הכל מבינים שאינו מדבר על אשה זונה המפתה איש תמים לחטא גילוי עריות, אלא לתעתועי-כפירה הצדים את ההולכים בדרך ה'.

בתחילת פרק ב' מדבר שלמה על חכמה, תבונה ויראת ה': "בני, אם תקח אמרי ומצוותי תצפון אתך להקשיב לחכמה אוזנך, תטה לבך לתבונה... אז תבין יראת ה' ודעת א-להים תמצא... כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם" (ב, א-יא). שלמה ממשיך לפרט מה התועלת בלימוד החכמה והמוסר: "מזימה תשמור עליך... להצילך מדרך רע... להצילך מאשה זרה, מנכריה אמריה החליקה, העוזבת אלוף נעוריה ואת ברית א-להיה שכחה... כל באיה לא ישובון ולא ישיגו אורחות חיים. למען תלך בדרך טובים..." (שם, יא-יט). ברור ששלמה מדבר לא רק על אשה זרה, אלא על מי ש"ברית א-להיה שכחה".

גם בפרק ה' משתמש שלמה במשל האשה הזונה כלפי הסוטים מדרך ה': "הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה. פן תתן לאחרים הודך [רש"י: פן תפנה לבך לאלהים אחרים]... פן ישבעו זרים כוחך [רש"י: נביאי הבעל] ועצבך

בבית נכרי [רש"י: בבית עבודה זרה]. וְנִהְיֶמֶתְּ בַאֲחֵרִיתֶךָ בְּכָלֹת בְּשֹׁרֶךָ וּשְׂאֲרֶךָ וְאָמַרְתְּ אֵיךְ שֵׁנָתִי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נֶאֱפָץ לְבִי" (ח-יב). לכן שלמה מייעץ: "שתה מים מבורך [רש"י: מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה] ונוזלים מתוך בארך... יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורך [רש"י: התורה שלמדת מנעורך], אילת אהבים ויעלת חן, דדיה ירווך בכל עת, באהבתה תשגה תמיד [מלבי"ם: "מדמה החכמה העליונה לאילה ויעלה במרוצתן קלה על הררי בתר, וכן החכמה באה ממקום גבוה... והמליצה, שבעת תזדווג אל החכמה להוליד בה תולדות וחידושים, ירווך דדיה למצוא חדשות"]. ולמה תשגה בני בְּזֶרֶה [מלבי"ם: בת אל-נכר] ותחבק חיק נכריה? [מלבי"ם: הם לימודי המינות והכפירה] (טו-כ).

גם בפרק ז' מביא שלמה ציור של אשה זונה המפתה הַלֵּךְ תָּמִים, שנראה לפרשו על גילולי ע"ז המנסים לפתות את עובד ה': "אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא. לשמורך מאשה זרה, מנכריה אמריה החליקה [מלבי"ם: ולפי המליצה, העיונים הזרים אל חכמת התורה נקראים אשה זרה... והנכריה הם דעת מינות ועבודת אלילים שהם נכרים לגמרי מן התורה, רק שיחליקו אמריהם בהיקשים פילוסופים הנמשכים למינות]... והנה אשה לקראתו [רש"י: כמשמעה. ד"א אחד מן המסיתים]" (ד-יא).

בפרק ט' מדבר שלמה בשבח החכמה, הבינה והדעת בהן נברא העולם, והוא מגיע למשל: "אשת כסילות הומיה, פתיות ובל ידעה מה. וישבה לפתח ביתה... לקרא לעוברי דרך המישרים אורחותם. מי פתי יסור הנה, וחסר לב ואמרה לו: מים גנובים ימתקו [רש"י: אין טעם ההיתר דומה לטעם האיסור, אף לענין המינות מים גנובים ימתקו, שהיו יראים לעשות בגלוי את העבודה זרה, ועושין בסתר] ולחם סתרים ינעם" (יג-יז). אלו רק דוגמאות, וכמותן רבים המשלים בספר משלי.

בעוד שלאורך הספר השתמש שלמה במשל אהבה עליונה בדרך כלל לצד השלילה, הנה בחתימת הספר משמשת אשת החיל גם כמשל לאהבה עליונה על צד החיוב. את פסוקי הסיום של ספר משלי מכירים כולם מהפזמון המושר בפי כל שומר דת בליל שבת. למרות שלפי ההבנה הפשוטה אנו משוררים שירות ותשבחות לעקרת הבית על מסירותה ודאגתה למשפחה, וכן פירשו את הפרק אבן עזרא ובעל מצודת דוד,⁸ חבר מפרשים מסביר שמדובר כאן על אהבה עליונה.

⁸ יש לציין שעל פי פירושיהם שלמה כתב שיר זה דווקא לאמו בת-שבע, ולא לאחת מנשותיו הרבות, שמן הסתם לא היו ראויות לכבוד זה.

כך ברלב"ג: "הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שירות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו. ותיאר אותו בנקבה כמנהגו, וקרא 'אשת חיל' (משלי לא, י). וכן במלבי"ם: "כבר הסכימו המפרשים, שיש במאמר זה משל ומליצה, ורובם פירשוהו על הנפש, וכן דעתי בזה... וכבר ביארתי בפירוש תהלות (סי' מה) שבמליצתו שם תיאר את השכל כמלך המולך בגויה, ואת הנפש המשיל שם לאשה בת צור" (שם).

גם רש"י מסביר את כל הפרק כפשוטו, אבל כתב בסופו: "זו המליצה שפירשתי, אבל לפי המשל - על התורה ולומדיה הפרשה מתבארת" (לא, לא) ומכאן הולך ומפרש את כל הפרק מחדש לפי הנמשל לאהבה עליונה. וכך פירש רש"י לשיטה זו את הפסוקים האחרונים שבפרק: "צופיה הליכות ביתה" - התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה. 'קמו בניה' - התלמידים. 'בעלה' - הקדוש ברוך הוא. 'שקר החן' - שבעכו"ם. 'זהבל' - גדולתם ויופיים. 'תנו לה' - לעתיד לבא. 'מפרי ידיה' - תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה" (רש"י לא, כז-לא פירוש שני).

ד. שלמה כמשל לאהבה עליונה

העובדה שמשל אהבת איש ואשה, מופיע גם בשיר השירים וגם בספר משלי כדוגמא לאהבה עליונה, אינה מקרית. שמא יש להסביר זאת בכך ששניהם נתחברו על ידי מחבר אחד, הוא שלמה המלך, וייתכן שיש לדבר הזה קשר לחייו הפרטיים של שלמה או השלכה עליהם. כך נאמר בכתוב: "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות, עמוניות, אדומיות, צִדְנִית חיתיות... ויהי לו נשים שָׁרוֹת שבע מאות, ופלגשים שלש מאות, ויטו נשיו את לבו... אז יבנה שלמה במה לכמוש... וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן" (מלכים א' יא, א-ח).

כבר בירושלמי מצאנו הסבר לחטאו של שלמה: "אהב נשים נכריות - רשב"י אומר אהב ממש לזנות. ר' יוסי אומר למשכן לדברי תורה ולקרבת תחת כנפי השכינה" (סנהדרין פ"ב, ה"ו). הירושלמי דן את שלמה לכף זכות בקשר לעצם החיתון, ובתלמוד הבבלי דן אותו לכף זכות בקשר לחטא ע"ז: "אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה⁹... אלא מה אני מקיים

⁹ "משלי שלמה בן דוד מלך ישראל" (משלי א, א); "שיר השירים אשר לשלמה" (שה"ש א, א).
¹⁰ הגמרא שם מוכיחה זאת מהפסוק "ולא היה לבבו שלם עם ה' א-להיו כלבב דוד אביו" (מלכים א' יא, ד) - "כלבב אביו דוד הוא דלא הוי, [אבל] מיחטא נמי לא חטא".

'נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים' - ולא הלך! והכתיב 'ויעש שלמה הרע בעיני ה'! אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא" (שבת נו, ע"ב).¹¹

הרב קוק מסביר את חטאו של שלמה המלך בצורה מיוחדת, שמחברת בין המשל והנמשל שאנו עוסקים בהם. ראשית נקדים את היסוד, שלכל אומה יש ניצוץ א-להי המחיה אותה, נקודה פנימית שלעיתים טמונה בתת-ההכרה, שיש בה קדושה פנימית שיש בכוחה להיות לעזר בעבודת ה'. "קודם חטא עץ הדעת היה העולם שרוי ב'בירור', כאשר הטוב הוא טוב ברור מוגדר. לאחר החטא נתהווה 'ערבוב'¹² כאשר בפניות נדחות של ההויה הגשמית פזורים ניצוצי קדושה שיעודם היה לשמש את האדם השלם, ונדחו מכח החטא וטבעו פִּינן מצולה".¹³

וכך כתב הרב: "צדקה"¹⁴ עשה הקב"ה עם עולמו, מה שלא נתן כל הכשרונות במקום אחד, לא באיש אחד ולא בעם אחד, לא בארץ אחת, לא בדור אחד ולא בעולם אחד. כי אם מפוזרים הם הכשרונות... אוצר סגולת עולמים, בישראל הוא גנוז. אבל כדי לאחד במובן כללי גם כן את העולם עמם, מוכרחים צדדי כשרונות מיוחדים להיות חסרים בישראל כדי שיושלמו ע"י העולם¹⁵ וכל נדיבי עמים. ובזה יש מקום לקבלה שישראל מקבלים מהעולם" (אורות ישראל ה, ב).

הרב מסביר, ששלמה רצה להבין מהו סוד הניצוץ הא-להי שיש בכל אומה ובכל עבודה זרה בעולם. לא די בידיעה התיאורטית ובהבנה השכלית של מהות כל עם וכל אליל, כדי לחדור אל תוך המהות הפנימית שלהם, ולהציל משם את

¹¹ להסבר ענין "כל האומר... חטא אינו אלא טועה" שאין הכונה שאין כאן חטא כלל אלא שכל חטא נמדד לפי גודלו של האדם ולאדם גדול נחשבת גם סטיה קטנה כחטא גדול. "הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה" (יבמות קכא, ע"ב). עיין רות דוד ומשיח עמ' 355.

¹² עיין נפש החיים א, ו בהגה"ה "זוה עץ הדעת טוב ורע, שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע זה בתוך זה ממש, כי דעת פירושו התחברות כידוע".

¹³ מו"ר רה"י הגר"י גולדוויכט זצ"ל, אסופת מערכות פסח עמ' סט.

¹⁴ סוף מעשה במחשבה תחילה; ה"צדקה" של הרב קוק שהיא לכתחילה, מתגלית בעולם הזה דרך חטא אדם הראשון שהוא בדיעבד, אבל באמת ראוי שבכל האומות והעולם יהיה ניצוץ א-להי שיחיה אותם.

¹⁵ כגון תכונת העזות, שעם ישראל צריך "לייבא" ממואב: "בענין המלוכה לא היה נמצא והיו צריכים ליקח זאת מעמון ומואב. כי כל ישראל איש אחד המה ואינו שייך שישתרר אחד על חבריו... ולכך הוצרכו ישראל ליטול המלוכה ממואב משום דקליפת מואב גאות. ועל כן היתה נפש דוד טמונה בשביה בתוך קליפת מואב כדי להוציא ענין ההתנשאות מהקליפה" (שם משמואל שבועות תר"ע, במדבר, עמ' מד). ועיין ספרי רות דוד ומשיח עמ' 34 לביאור הענין.

הניצוץ הא-להי. לשם כך היה על שלמה לשאת אשה מכל העמים עובדי כל האלילים. וכך כתב: "אע"פ שהחכמה היא מרחבת את סעיפיה על כל עולם הרעיון והמחשבה, על כל תארי החיים והמעשה, ומכנסת תחת התפשטותה את הטוב ואת הרע, את האמת ואת השקר [=ומצד זה שלמה לא היה חייב להתחתן עם אלף נשים כדי להוציא יקר מזולל, ומספיק שהיה לומד את הדת והאומה מבחינה שכלית - "באוניברסיטה"]. מ"מ כדי להגיע למדע העניינים על בוריין, ישנם הרבה דברים שההרגשה הלבבית היא היא עצמות ידיעתם, ואע"פ שיצייר לו האדם בחכמה את מדעם [בתיאוריה], לא ישיג את תוכן עניינם עד שיכירם וירגישם בהרגשת הלב [דהיינו לחיות אותם ממש ע"י חיתון], נוסף על ההשכלה המחשבתית". כך שנשיאת אלף נשים היתה עבירה לשם שמים ממש.

הרב מסביר בהמשך, שאמנם בעבודה זו יש קושי גדול וסכנה גדולה: "דבר זה הוא אחד מהעבודות היותר קשות במערכת החכמה השלמה, שאע"פ שאפשר לו לאדם השלם שהתרומם והתקדש כמדתו... להיות מחומש בכל ידיעה שבעולם, גם מכל דרכי הרע והרשע, מכל הדרכים הנכריים והזרים רשע הוללות וסכלות, אבל מה יוכל לעשות בהרגשתם? אם ירגישם באמת כמו שהם, הרי הוא קרוב ליפול ברשתן בפועל. ואם לא ירגישם לא תכנס הכרתו אותם לגבול השלמות באופן שיוכל לרדות בהם ולהכניעם אל הטוב והאורה הא-להית". דהיינו, רק ללמוד בעיון את הרע והרשע לא יתן לחכם יכולת להבין ולדעת ממש את הניצוץ הא-להי שבע"ז. ואם לדעת ממש דהיינו להתחתן ["והאדם ידע"], יש סכנה שהוא יימשך לטומאה וייהפך לטמא בעצמו. לכן עבודה זו היא "אחת מהעבודות היותר קשות במערכת החכמה השלמה".

והפתרון: "על כן צריך האדם הגדול הראוי להיות אור לעולם בתחילה להיות רוכש לו הכנה רבה של עוז מוסר של קדושת אמת בהכרה עליונה ובתכונה עמוקה החודרת עד עומק לב ונפש, עד שהירידה השפלה של הרגשת עומק כל רע לאמיתו [על מנת לצרפו לקדושה], לא תוכל לעשות לו מאומה, כי אם תעשיר את הכרתו למען יוכל להיות לתועלת לכלל העם, להורותם את אמיתת דרך החיים והישרת דרכם לסור ממוקשי רע... זאת היתה תעודתו של שלמה לבנין בית הממלכה... על כן היה צריך להיות יורד לעומקם של כל העולמות הזרים לגמרי...¹⁶

¹⁶ הראי"ה קוק, עין איה, שבת נו, ע"ב, אות עב (שבת כרך ד, עמ' 64). להלן מסביר הרב את דקות חטאו של שלמה שלא מיחה בנשיו. עכ"פ בודאי שלא עבד ע"ז ממש ח"ו, וגם החיתון היה

וכך מתברר, שגם בחייו האישיים של שלמה, אהבת איש ואשה היא משל לאהבה עליונה ולתיקונים נעלים.

ה. אהבה עליונה בתורת הסוד - אחור באחור ופנים בפנים

כידוע, בשפה של תורת הקבלה ולשון ספרי הח"ן, משתמשים הרבה במושגי הזוגיות; "דוכרא" [זכר] - כמשל למשפיעים ו"נוקבא" [נקבה] כמשל למקבלים, הם רק דוגמא בסיסית לכך. מכיון שהשימוש במשל אהבה עליונה בזוהר הוא כל כך נפוץ מחד גיסא, ומאידך גיסא אין אנו מבינים את שפת תורת הסוד והקבלה, לא נתייחס לקטעים מספרי קבלה ממש. כדי לתת דוגמא אחת נצטט ונסביר כאן קטע מדברי רמח"ל העוסק בבריאת העולמות והווייתם, והמשתמש בציוורים של בריאת האיש והאשה והיחסים ביניהם, להסבר עניין האהבה העליונה. המיוחד בקטע זה, שהוא מדבר מצד אחד על מושגים שבגבהי גבהים, ומצד שני יש בו השלכה לדברים הארציים ביותר.¹⁷ ממש סולם שראשו בשמים, אך רגליו מעוגנות בהלכות צניעות של העולם הגשמי התחתון. אנו נצטט תחילה את דברי רמח"ל [הארוכים], ולאחר מכן נסביר אותם - בפרק זה את הקטע הראשון בדבריו, ובפרק הבא את הקטע השני.

וכך כתב רמח"ל: "ענין אחור באחור, ופנים בפנים, והנסירה, שיעורי הקריבות או הריחוק של התחתונים עם המשפיע העליון נשער בענין האחור ופנים. כי האחוריים הם בחינת ההרחק, כאדם שפונה מחבירו שהופך עורף אליו, והפנים הם בחינת הקירוב. והיינו ההארות וההשפעות שאין שם סבר פנים, אלא אדרבא סילוק וריחוק, נקראים אחוריים. וההארות וההשפעות שיש שם סבר פנים והקירוב נקראים פנים. והנה קצה הריחוק - הוא אחור באחור, וקצה הקירוב - הוא פנים בפנים. כי אחור באחור - זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן, וזהו מה שפונים זה מזה, ואין פונים זה לזה כלל, אלא איש לדרכו מקצהו. ופנים בפנים הוא ההפך, ששם כל הפניה וכל ההתדבקות. והאמצע שבין שתי קצוות אלה הוא הפנים באחור או אחור בפנים, כי האחד פונה והאחד לא. והנה כשהתחתונים בשלימותם, הם נגשים לפניו יתברך כביכול בלב גס כאשה לבעלה, והוא פונה אליהם באהבה. ומצב זה הוא היות נוקבא פנים בפנים עם הזעיר אנפין. אך

¹⁷ לצורך גבוה, כמו שנתבאר.

¹⁷ מובן שרמח"ל אינו מתייחס ואינו מכוון כלל לעניינים הארציים, שנביא אותם בסוף המאמר. אך בוודאי שיש קשר, וכשאנו עוסקים בעניינים ארציים יש לדעת שהם מכוונים כנגד כוונות ועולמות עליונים.

בהיותם בלתי תיקון הוא היותם אחר באחר, שאין להם מצח להרים ראש לפניו, ואף הוא אינו פונה להם באהבה, אפס כי הם נשואים מני רחם, והם דבקים בו יתברך מצד היות הנשמה חלק א-לוה ממעל, ובבחינה זאת לא יתפרדו מעולם ועד עולם. ולכן נוקבא אפילו כשהיא אחר באחר - כותל אחד לשניהם, כי בבחינת קשר מוטבע בין הקדושה העליונה, כלל הארותיו יתברך, ונשמות ישראל - אין ביניהם פירוד. אך כשהם חסירי ההשלמה, לא יהיו המה אלא נסבלים ממנו, אך לא שיפנה להם באהבה רבה, ולא שיהיה להם הרמת פנים לפניו" (רמח"ל, ספר הכללים, סימן כח).

קטע זה מבוסס על דברי חז"ל, שאדם וחוה נבראו גוף אחד שהיה מחובר בגב, ולו שני פרצופין לכאן ולכאן: "רב יהודה רמי, כתיב 'בצלם א-להים ברא אותו' וכתוב 'זכר ונקבה ברא אותם' - הא כיצד? בתחילה עלה במחשבה לברא שניים ולבסוף נברא אחד" (כתובות ח, ע"א). ובמדרש שנינו: "א"ר ירמיה בן אלעזר בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון - אנדרוגיניוס בראו הדא הוא דכתיב 'זכר ונקבה בראם'. אמר ר' שמואל בר נחמן בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דו פרצופין בראו. ונסרו ועשאו גביים גב לכאן וגב לכאן" (בראשית רבה ח, א). וכן דרשו בגמרא: "דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון, שנאמר (תהלים קכו, ה) 'אחור וקדם צרתני'" (ברכות סא, ע"א).

לחלוקה של היצור האחד המחובר בגבו לשני יצורים נפרדים שהיא בריאת חוה מאדם, קוראים הזוהר והמדרש "נסירה". מעתה יש להבין באופן מחודש את הפסוק "ויאמר ה' א-להים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו" (בראשית ב, יח). אין הכוונה שלא היתה אשה כלל לפני כן; היתה אשה שהיתה מחוברת לאיש בגב, וה' אומר שהחיבור הזה נקרא ש"האדם לבדו", וחיבור שכזה הוא "לא טוב". החיבור ה"טוב" הוא, כפי שנסביר להלן מדוע, חלוקת שני הצדדים כדי שייצרו איש לחוד ואשה לחוד - "עזר [שתהיה] כנגדו [מולו], ולא מחוברת לגבו". ואחרי כן "יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית כ, כב), אבל הפעם זהו חיבור בחירי, רצוני - והעיקר: חיבור של "פנים בפנים", "ופניהם איש אל אחיו".

רש"י מביא פירוש זה כשהוא נותן הסבר מחודש למילה "אחת מצלעותיו" (בראשית ב, כא). אונקלוס מתרגם "חדא מעילעוהי", פירושו: אחת מהצלעות - העצמות המחוברות לחוט השדרה והמגינות על האיברים הפנימיים בגוף. ותרגום יונתן מגדיר אפילו את מיקומה של הצלע: "חדא מעילעוהי - היא עילאה

תליסרית דמן סטר ימינא"¹⁸. אולם רש"י פירש "מצלעותיו - מסטריו [פירושו מצדדיו, דהיינו שחילקו לשנים ומצד אחד ברא את האשה] כמו 'ולצלע המשכך (שמות כו, כ) [וברור ששם לא מדובר על צלעות הנמצאות בגוף האדם, אלא על צד], זהו שאמרו שני פרצופים נבראו".

לכל אחד מן המצבים הללו ישנו יתרון וחסרון, שבאים לידי ביטוי בצמד מילים אותו אנו אומרים בשבע ברכות - "אהבה ואחיה". אלה הם שני רגשות הנבדלים זה מזה בשני פנים שהם אחד: 'אחיה' - אהבת אח - היא רגש נתון שאינו בחירי,¹⁹ והעובדה שהוא כפוי היא גורם שלילי. מאידך, ואולי דווקא בגלל שהוא לא בחירי, אי אפשר להשתחרר ממנו, וגם אם אדם רב עם אחיו, ולפעמים המחלוקת עמוקה מאוד - הוא נשאר תמיד אחיו.

לעומת זאת, רגש ה'אהבה' הוא רגש נעים, כי הוא בחירי ורצוני. זה יתרונו, אבל גם חסרונו, שכן אפשר לנתקו ע"י גירושין, והוא בעצם עומד למבחן בכל רגע ורגע מחיי הנשואין. חיבורם של אדם וחיה בתחילת בריאתם היה כפוי ומולד. זהו חסרון, אבל מצד שני הם היו גוף אחד. לאחר הנסירה, החיבור ביניהם הוא רצוני ובחירי. דבר זה בא לידי ביטוי במושג "פנים בפנים", שכן בפנים בא לידי ביטוי הפנים של האדם - מחשבותיו, רגשותיו ואישיותו,²⁰ וחיבור "פנים בפנים" הוא חיבור רצוני ובחירי.

זהו פירושו של הקטע הנ"ל בדברי רמח"ל. יחסי הקב"ה [=המשפיע העליון] עם הבריאה [התחתונים] מוגדרים בביטויים "אחור" ו"פנים". חיבור ב"אחוריים" או בגב הוא אינו רצוני, אינו בחירי ואינו מראה על חיבה ואהבה בין המקום וכנסת ישראל. אבל חיבור פנים בפנים הוא שיא ההתקרבות, כיון שנעשה ברצון, בבחירה חופשית ומתוך אהבה. כשהתחתונים בשלימותם - הם פונים לה' כאשר לבעלה, פנים בפנים, והוא פונה אליהם באהבה, "ומצב זה, הוא היות נוקבא [העולם הזה כנסת ישראל - המושפעת] פנים בפנים עם הזעיר אנפין [כינוי למשפיע - הקב"ה]". כשהם בלי תיקון אינם פונים פנים בפנים, אבל החיבור גב

¹⁸ באנגלית tib. ולתרגום יונתן מדובר בצלע השלוש-עשרה מצד ימין.

¹⁹ אף אחד אינו בוחר את אחיו, ולכן גם לא יכול לגרש או להתגרש מהם. כך לגבי כל קשרי המשפחה, פרט לקשר הזוגי בין איש ואשה שהוא בחירי, ועל כן ניתן להפרדה ע"י גירושין.

²⁰ רק בפנים אפשר לזהות בן אדם [בבא מציעא כז, ע"ב: "אין מעידין אלא על פרצוף הפנים עם החוטם", ונפסק להלכה בשו"ע אה"ע יז, כד], ורק במבט על הפנים אפשר לחוש מה עובר עליו. מבט על הגב, על הבטן או על רגלי בני אדם, לא יעזרו לזהות אותו, ובודאי לא יספרו לנו אם הוא עצוב או שמח שלו או דואג. רק הפנים מביעים את פנים האדם.

אל גב קיים בכל עת, כי הנשמה היא חלק א-לוה ממעל, ולכן "כותל אחד לשניהם" ואין ביניהם פירוד כלל, למרות שאינו פונה אליהם באהבה ואין להם "הרמת פנים לפניו".

ו. הבריאה, הנסירה והבחירה

רמח"ל ממשיר: "והנה, אפילו קודם רדת הנשמות לעולם, הנה מצד מציאותם העצמי הם נסבלות ממנו יתברך, ואינם נפרדות ממנו, ונהנים מאורו; ואדרבא, אין להם כח זולת מה שמקבלות ממנו, אך בבושת הפנים, כמאן דאכיל דלאו דיליה. וזהו מצב נוקבא שזכרנו אחור באחור, שכל כוחה אינו אלא מז"א [=מזעיר אנפין]. והנה זה בכל שאר הנבראים שפועלים בכח מוכרח, ואין להם ענין מעצמם, זולת מה שמקבלים מן השורש העליון. אבל ברצות הקב"ה שתהיה העבודה בבני אדם, שהיא מה שאינו בידי שמים, הנה יצטרך שהרצון העליון יתן להם ענין שבו לא יהיו צריכים לו יתברך, כמו שצריכים בשאר הדברים, ויוכלו לפעול מצד עצמם כבחירתם. וזה נעשה במה שאימא יוצאה מז"א, ונכנסת בנוקבא, ונוסרת אותה ממנו, ובונה אותה שלא על ידו".

"וזה מה שנותן בשורש התחתונים כח בלתי מצטרך אל ההארה העליונה, אלא מוטבע בעצמם, שלא יפעלו בכח מוכרח, אלא בכח בחירי. והיא הנותנת להם שבח ומעלה, שמשם והלאה נוגע להם לבוא אל פני המלך, וליחשב אצלו כאשה לבעלה, ושיהיה המלך פונה אליהם באהבה, כי הם המשונים לשבח מכל שאר הבריות, שיש להם המעשה הבחירי הזה. והוא המועיל יותר לבריאה, והנותן לה השלימות, כמ"ש. ונמצאים שותפים עמו יתברך בקיום עולמו והשלמתו" (ספר הכללים, שם).

בקטע זה מסביר הרמח"ל את תהליך הבריאה, ובהמשכו את תהליך הנסירה - דהיינו: הפרדת הבריאה האחת, איש ואשה המחוברים בגב - לאיש ואשה נפרדים - "עזר כנגדו", שתפקידם וייעודם מכאן ואילך הוא להפוך ל"בשר אחד" ע"י איחוד פנים בפנים. המושג אותו מזכיר רמח"ל ידוע בשם "נהמא דכיסופא",²¹ ובלשונו "בבושת הפנים כמאן דאכיל דלאו דיליה".²² זה המצב של הנשמות לפני

²¹ מושג המוזכר לראשונה בספר מגיד משרים של רבי יוסף קארו (פרשת בראשית מהדו"ק, ד"ה אור ליום השבת י"ד בטבת).

²² לשון זו מבוססת על דברי הירושלמי (מסכת ערלה א, ג): "דאכיל מן חבריה בהית [מתבייש] מסתכל ביה". וראה גם בספרו דעת תבונות: "כי האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי... ואמנם,

בריאת העולם, שהיו כמו המלאכים יצורים רוחניים ללא יצר הרע, נסיונות או אפשרות לחטוא. אכן, ליצורים כאלה ישנה הרגשה גרועה, שאינם שווים דבר, וכל דרגתם ומהותם היא מתנה מהשמים. אוכלי לחם חסד מרגישים תמיד מבוישים, שאין להם שום דבר משל עצמם!

כך הסביר רמח"ל בספרו דרך ה' את תכלית הבריאה: "הנה התכלית בבריאה היה להיטיב מטובו יתברך שמו לזולתו... ואולם גזרה חכמתו שלהיות הטוב שלם, ראוי שיהיה הנהנה בו - בעל הטוב ההוא, פירוש מי שיקנה הטוב בעצמו ולא מי שיתלוה לו הטוב בדרך מקרה [כגון מציאה או מתנה]. ותראה, שזה נקרא קצת הדמות בשיעור שאפשר אל שלימותו יתברך שמו, כי הוא שלם מצד עצמו ולא במקרה" (דרך ה' ח"א, פ"ב, א-ב). וכמו ש"רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו" (בבא מציעא לח, ע"א),²³ כך יש לאדם קורת רוח רק בדרגות שהשיג בעמלו תוך כדי התגברות על היצר ותוך כדי גילוי ה' בעולם ההסתר, ולא במדרגות שקבל במתנת חנם, ללא כל עמל, ובאו לו רק בחסד א-ל.²⁴

זה היה המצב לפני הבריאה. "אבל ברצות הקב"ה שתהיה העבודה בבני אדם שהיא מה שאינו בידי שמים [אלא בבחירה חופשית מתוך עמל] הנה יצטרך שהרצון העליון יתן להם ענין שבו לא יהיו צריכים לו יתברך [אלא יוכלו לבחור בעצמם] ויוכלו לפעול מצד עצמם כבחירתם. וזה נעשה במה שאמא יוצאה מזעיר אנפין ונכנסת בנוקבא [ביטויים קבליים המציינים את ירידת העולמות

כדי שתהיה ההטבה הטבה שלימה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה - מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושות פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה שם): 'מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה'" (אות יח). וראה עוד קל"ח פתחי חכמה, אות ד.

²³ כלל זה מובא כטעם להלכה שנאמרה במשנה שם, שהמפקיד פירות אצל חברו, וראה השומר שהפירות נרקבים - לא ימכור השומר את הפירות, כי "רוצה אדם בקב שלו" וכו'. אולם יש להעיר כי דברים אלו נאמרו בדרך גוזמה, שכן בגמרא שם מצינו שאם הפירות נרקבים בשיעור מסוים, אף בפחות מיחס של תשעה לאחד, על השומר למכרם בבית דין על מנת למנוע הפסד מן המפקיד. מכל מקום המסר הנלמד מכאן הוא שאדם אינו חפץ במתנות שלא עמל בהן. רש"י פירש: "קב שלו - חביבה עליו על ידי שעמל בהן, וקב שישאר לו מהם הוא רוצה [יותר] מתשעה קבין של אחרים, שיקח בדמיהן אם ימכרם". רש"י מרחיק לכת וסובר שהמשל מסביר, שאדם לא רק אוהב קב שלו מנדבת תשעה קבין שיתן לו חבירו, אלא אפילו אם מדובר על דברים שהוא משלם עליהם במיטב כספו, כך שלכאורה אין כאן לחם חסד, בכל זאת רוצה אדם בקב שלו שעבד עליו ממש, מתשעה קבים שקנה בכספו.

²⁴ וראה בהקדמת רבי שמעון שקופ לספרו שערי ישר שכתב: "וענין זה מבהיל, שעד היכן מגיע כח אהבת עצמו, שרוצה אדם בקב שלו יותר מקבין שינתן לו אף מיד הקדוש ברוך הוא אם יהיה מתנת חנם".

ויצירת קשר של אשה לבעלה שתלוי בבחירתה], ונוסרת אותה ממנו [כאילו יש מצב שהנוקבא - העולם הזה, כנסת ישראל - עומדת בפני עצמה], ובונה אותה שלא על ידו [אלא בבחירה חופשית]. וזה מה שנותן בשורש התחתונים כח בלתי מצטרך אל ההארה העליונה... שלא יפעלו בכח מוכרח, אלא בכח בחירי. והיא הנותנת להם שבח ומעלה לבוא אל פני המלך, וליחשב אצלו כאשה לבעלה, ושיהיה המלך פונה אליהם באהבה... (ספר הכללים, שם).

בריאת אדם וחווה היא משל לבריאה כולה. היא נערכה בשני שלבים: השלב הראשון - בריאת יצור אחד ממש, מחובר גב אל גב, אבל בכפייה ובהכרח. השלב השני - הנסירה, דהיינו בריאת חווה, משמעותו פירוק היצור האחד לשנים, כאשר כל אחד הוא עצמאי ובוחר כרצונו, והידבקותם אחד בשני פנים בפנים מרצונם.

כעין זה כתב הרב קוק בפסקה המסבירה את בריאת העולם כהסתר הבורא, ומתן אפשרות לכפירה, כדי שהאמונה בה' תבוא מתוך בחירה חופשית: "אי אפשר לאדם להפרד מִדְבָּקוֹת הא-להית, ואי אפשר לכנסת ישראל להפרד מצור ישעה אור ה' א-להי ישראל. אבל אי-האפשרות הזאת, ההולכת ומופיעה בכל הדורות, יש בה הכרח טבעי, שאיננו נותן מקום לבהירות הדעת לגלות את פעולתה. על כן באים ימים שתרדמה נופלת על האדם, והפרצופים ננסרים זה מזה, עד שהפירוד הגמור נעשה אפשרי, ובכללות התרדמה במקום הצלע מחוברת, חיבור טבעי, גב לגב, עומדת תפארת אדם בכליל הדרה, שהבחירה השכלית מכרת לומר 'זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי', והעולם מתכונן בהופעת חיים ותולדות קיימות עדי עד".

הרב ממשיך להסביר את שורש הכפירה: "האפשרויות לדבר גבוהה גבוהה, על דבר שמד, על דבר כפירה, על דבר פירוודים מוחלטים, הן תולדותיה של הנסירה, המביאה לידי ההתאחדות הגמורה, הצורית החפשית, כמשוש חתן על כלה ישיש עליך א-להיך" (ברכות הנישואין, ע"פ ישעיהו סה, ה). החזיון מתגלה ביחווה של התורה אל האומה, שהחיבור הטבעי הולך ומתפרד על ידי הנסירה התרדמית, וגמר הנסירה הוא תוכן הבנין, המביא לאחדות משוכללת, ותורה חוזרת ללומדיה, וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך" (אורות ישראל פרק א, אות יג).²⁵

דהיינו: בריאת העולם הגשמי נועדה לאפשר לאדם לכפור ולהסביר שהכל "טבע" ושח"ו "עזב א-להים את הארץ". אבל מתוך כך הוא יכול וצריך למצוא את

²⁵ נמצא בספר אורות, עמ' קמד.

ה' בבחירה חופשית [מתוך האפשרות ההפוכה, כנ"ל], ואז "להתחבר" לקב"ה בבחינת "פנים בפנים".

עד כאן גבהי גבהים. והיכן ההשלכה לדברים ארציים, שרגליו של הסולם מעוגנות בהלכות צניעות של העולם שלנו? "אמר רבי יוחנן בן דהבאי, ד' דברים סחו לי מלאכי השרת: חיגרין מפני מה הויין? מפני שהופכים את שולחנם [המיוחס לרש"י: פנים כנגד עורף] (נדריים כ, ע"א).²⁶ ופסק השו"ע "הוא למטה והיא למעלה - זו דרך עזות" (או"ח רמ, ה) והעיר בבאר היטב: "מכלל קדושת הזיווג שיהיה פנים כנגד פנים" (ס"ק טו). כך באים לידי ביטוי מושגים של 'אהבה עליונה', קשר מהותי בין בורא עולם לכנסת ישראל, גם בהלכות צניעות של 'אהבה תחתונה' בין איש ואשה.²⁷

²⁶ אמנם שם בעמוד ב' ישנם אמוראים שהתירו להפוך את השולחן.
²⁷ תודה לעורך הספר ולאברך ר' מלאכי גוטמן, על הפניותיהם ששובצו במאמר ובהערות.